

21. YÜZYILDA YÜKSELEN GÜÇ: ÇİN, İPEK YOLU PROJESİ VE ORTADOĞU'DAKİ ETKİSİ*

Raising Power in The 21. Century: China, The New Silk Road and its İmpact on The Middle East

Soner DOĞAN **

Öz

Bölgeselcilik üzerine yapılan çalışmalar, II. Dünya savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Farklı amaçlar ve belirli bir düzeni sağlamak üzere ortaya çıkan bölgesel yapılanmalar, uluslararası siyaset arenasında önemli görevler ve fonksiyonlar icra etmektedir. Çin'in bölgeselcilik politikası ise 2000'li yıllardan sonra ekonomik, askeri ve siyasi nüfuzunu arttırmaya başlamasıyla birlikte yeni bir paradigmaya evrilmiştir. Bu yüzden Çin, Asya ülkelerine yönelik çevreleme politikasını Ortadoğu coğrafyasına doğru genişletmektedir. 2013 yılında ilan ettiği Yeni İpek Yolu projesi ile bu amacına ulaşmaya çalışmaktadır. Çinli liderler tarafından İpek yolu projesi için iki yorum yaygın olarak kullanılmıştır. Birincisi; Çin'in büyük kartalı daha yükseğe ve daha uzağa uçabilir. Diğeri ise Çin'in umudu; herkesin kendi bahçesini değil, herkes için bir bahçe inşa etmektir. Öte yandan, Çin, yeni İpek yolu projesi ile Neo-liberal ekonomi politik araçlarını kullanmaktadır. Bu çalışmada benimsenen yaklaşım temelde analitiktir. Diğer yandan bu çalışmada Çin'in Ortadoğu politikaları emperyalist mi yoksa kazan-kazan esasına mı dayanıyor konusu tartışılmıştır. Yeni İpek Yolu projesi ile Ortadoğu bölgesinde hedeflediği amaçlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni İpek Yolu, Çin, Ortadoğu, Bölgeselcilik.

Abstract

The studying on regionalism appeared after the Second World War. The regional organizations that emerged in order to achieve different aims and a certain order to carry out important tasks and functions in the arena of international politics. After 2000, China's regionalism policy transformed different paradigm due to its economic, military and political power increased. Hence, China regionalism policy extend from Asia region to Middle East region. China's New Silk Road project, which was declared in 2013, try to aim increase China's impact on the Middle East. Chinese leaders share two opinion for the New Silk Road project. Firstly, China the eagle can fly higher and farther. Secondly, the hope of China is to build a garden for all, not a backyard of its own. On the other hand, China benefits neo-liberal political tools for the New Silk Road. This study bases on analytical methodology. In this study also, aim to discuss that Does China's the Middle East policy imperialist or it based on win-win policy?

Key Word: The New Silk Road, China, Middle East, Regionalism.

Giriř

Çin, 2000'li yıllardan itibaren Asya bölgesinin yanı sıra Ortadoğu bölgesinde de önemli oyuncuların birisi olmuştur. Çin'in ekonomik, askeri ve politik nüfuzunun artması, uluslararası alanda önemli bir oyuncu olmasını sağlamıştır. Çin rüyası kapsamında uluslararası arenada açılım yapması, Asya, Afrika ve Ortadoğu bölgelerinin de hareketlenmesine sebep olmuştur. Bölgesel güvenliğin sağlanması, ticaret alanlarının genişletilmesi, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımı gibi politikaları benimseyen Çin, 2013 yılında Yeni İpek Yolu projesini başlatmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle Soğuk Savaş politikasından uzaklaşmak isteyen Çin, uluslararası sistemde hem ekonomik hem de politik bütünleşmeyi istemektedir. Ayrıca, İpek Yolu projesinde kendi bölgesel hegemonyasını da güçlendirmek istemektedir (Kaczmarek, 2017:1358-59). Çin, bölgesel projesini ortak çıkarlar, kader ve

* DOI: 10.34189/asyam.4.1.005

** PhD Candidate at Marmara University, sonerdgn@gmail.com

sorumluluğun paylaşıldığı bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden Çin'in İpek yolu projesi hem iki taraflılığın hem de çok taraflılığın karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

Çin'in Yeni İpek Yolu projesi ile iş birliğini geliştireceği Ortadoğu ülkeleri şunlardır: Bahreyn, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Filistin, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen. Çin'in genel olarak Ortadoğu ülkelerine yönelik politikaları kendi refahını koruma, içişlerine müdahale etmeme, toprak bütünlüğüne saygı, ekonomik büyümeyi sürdürebilir kılma, mevcut siyasi rejime destek verme gibi politikaları benimsemiştir. Ayrıca kendi içerisindeki Müslümanlara yönelik söylemleri aza indirmek için ülkelerdeki insan hakları ihlalleri konusuna girmemektedir. 2016 yılında ilk üssünü Cibuti de açması ve ilk Arap politikasına dair strateji belgesini yayınlaması, Çin'in Ortadoğu da etkili olmak istediğinin göstergesidir. Genel olarak Çin, Ortadoğu ülkeleriyle kazan-kazan politikasını uygulamaktadır. Yeni İpek Yolu projesi ile bu amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadır.

Çin'in Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini inceleyen eserler son yıllarda yayınlanmaya başlanmıştır. Amerika'nın Ortadoğu'da dominant güç olması ve bu ülkelerin dış politikasında Amerikan etkisinin hissedilmesi, akademi literatürünün de bu yönde ağırlıklı üretim yapmasına neden olmuştur. Ancak 2000'li yıllardan sonra Çin'in bölgeye ilgisinin artması, Ortadoğu ülkelerinin uluslararası politikanın şartlarına uyum sağlayarak ilişkilerini çeşitlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu gelişmeler ışığında akademi dünyasında son yıllarda yeni eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Niv Horesh ve A. Ehteshami'nin (2018) editörlüğünde 'China's Presence in the Middle East The Implications of the One Belt, One Road Initiative' adlı kitap yayınlanmıştır. Çin'in Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerini tarihsel metodolojik olarak incelemesinin yanı sıra güncel veriler ışığında da ele almaktadır. Yeni İpek yolu projesi etrafında şekillenen Çin dış politikası; ekonomik veriler, Ortadoğu'daki mevcut sorunlar dahilinde araştırılmıştır. Diğer önemli bir eser ise James Dorsey 'in (2019) yazdığı 'China and the Middle East' kitabıdır. Yazar, Amerikan-Çin ilişkilerinin Ortadoğu'daki nüfuz mücadelesini anlamının yanı sıra, Çin'in politikalarını 'neo-colonialism ve otokrat rejimleri' desteklemesi perspektifinden ele almaktadır. Yeni İpek Yolu projesi ile Çin'in bir tür kolonial güç olabileceğini belirtmektedir.

Bu çalışmada benimsenen yaklaşım temelde analitiktir. Konuya bütünsel bir yaklaşım içerisinde nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Ayrıca, teori olarak bölgeselleşme kapsamında Çin'in Ortadoğu politikası incelenecektir. Bunun yanı sıra şu sorulara cevap aranacaktır: Çin ekonomik güç olarak Ortadoğu'daki nüfuzunu genişletebilir mi? Yeni İpek yolu projesi ile Ortadoğu'da etkin güç olabilir mi? Çin, Ortadoğu'daki mevcut sorunlara çözüm getirebilir mi? Amerika'nın nüfuzuna rağmen bölge ülkeleri Çin ile ilişkilerini geliştirebilir mi? Diğer yandan bu çalışmada Çin'in Ortadoğu politikaları emperyalist mi yoksa kazan-kazan esasına mı dayanıyor konusu tartışılacaktır. Yeni İpek Yolu projesi ile Ortadoğu bölgesinde hedeflediği amaçlar üzerinde durulacaktır.

1. Bölgeselcilik: Teorik Bir Çerçeve

Genel olarak 'Bölgeselcilik' etnik köken, dil, din, kültür ve tarih gibi sosyal uyum ile ekonomik uyum arasında örgütsel bağ olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bölgeselleşmenin büyümesi ile sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanlara üye ülkeler arasında bir bağ kurulması ön görülmektedir (Hurrell, 1996: 38). Bölgeselcilik teorileri ise bölgeselleşmenin ortaya çıkması ile akademi dünyasında çalışma konusu olmaya başlamıştır. Klasik tanım olarak bölgesel bütünleşme üzerine çalışmalar ve diğer uluslararası teoriler kapsamında analizleri yapılarak ortaya yeni teoriler çıkmıştır. 1950 ve 1970'li yıllarda bölgeselcilik konsepti çerçevesinde federalizm, işlevselcilik ve yeni işlevselcilik teorileri tartışma konusu olmuştur. Federalleşme, Avrupa Birliğinin politik teorisini açıklama üzerine kurulmuştur. Ulus-devlet inşası kapsamında kendisine çalışma alanı bulmuştur. İşlevselcilik, ulus-devlet konsepti kapsamında bir teoriden ziyade barış sürecinin ortaya çıkarılması üzerine inşa edilmiştir (Söderbaum, 2011: 1). Yeni işlevselcilik ise işlevselcilik fonksiyonu ve federalizm üzerine inşa edilmiştir. Ernst Haas önemli teorisyenlerinden birisidir. Temeli dışsal ekonomi konsepti çerçevesinde ekonomik bütünleşmeye dayanır. Serbest ticari bölgeler oluşturularak ortak marketlerin oluşturulması ve bütünleşmeyi ön görür. Bu teoriler kapsamında bölgeselcilik açıklanmıştır. Ayrıca bölgeselcilik teorileri ile birlikte neo-liberalizm ve neo-realist gibi teoriler arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır.

Federalizm, Avrupa'nın bütünleşmesini temel alan, ulus-devlet inşasına dayanır. İşlevselcilik ise barış inşasını temel alan bir yaklaşımdır. Federalizm ve İşlevselcilik ulus-devlet inşa edilmesini

öngörür fakat her iki akımında farklı yolları bulunmaktadır. İşlevselcilik, uluslararası organizasyonların kurulmasına, ekonomi, ticaret, üretim ve kalkınma gibi alanlarda iş birliğinin gelişmesine odaklanır. Ekonomi alanındaki gelişmeler ve bütünlük, politik amaçlardan daha önemlidir. Bu yüzden işlevselcilik teknokratiktir ve gerçekdışı olarak da yorumlanmaktadır. İşlevselcilik yaklaşımında bölgesel sınırlar bulunmamaktadır (Hettne, Söderbaum; 2006: 4). Yeni İşlevselcilik yaklaşımı ise Avrupa'nın bütünlüşmesi ve gelişmesi konusu üzerine inşa edilmiştir. Yeni işlevselciler, karşılıklı bağımlılığın ve iş birliğinin genişlemesinin politik bütünlüşmeye neden olacağını iddia ederler. Dışsal ekonomilerde bütünlüşme merkezi metafor olabilir. Bu nedenle kapsamlı bütünlüşme, halkın ortak fikri ve elitlerin sosyalleşmesi yeni işlevselcilerin üzerinde durduğu konudur. Ayrıca, yeni işlevselciler ortaya çıkan bütünlüşme sonucunda kurumların oluştuğuna vurgu yaparlar (Hurrell, 1996:58). Bu durum bölgeselleşmenin ortaya çıkışı olarak vurgulanır. Böylece oluşan ortak kurumlar vasıtasıyla bölgesel iş birliği alanları genişler ve çatışma ortamı yerini iş birliğine bırakır. Ayrıca, ülkelerin iç talepleri bölgeselleşme kapsamında geri plana atılabilir ve ortak kurumlar aracılığıyla etkili politikaların geliştirilmesi de söz konusu olabilir (Börzel, 2016: 9-10).

Bölgeselleşme ve globalleşme, küresel dönüşüm içerisinde birbirlerine entegre olarak görülmüştür. Yeni bölgeselcilik adı verilen bu konseptte, bölgeler arasındaki entegrasyonun daha kapsamlı ve etkin olduğu belirtilir. Neo-Liberal bakış açısında yeni bölgeselcilik, daha fazla katılımcı ve uzlaşmaya dayanır. Ayrıca, ekonomi, kalkınma, eğitim hatta güvenlik gibi konularda politikaların etkin uygulanabilmesi ve sorunların çözümü için kurumsal organizasyonun olması gerektiğini belirtir. Neo-realistler bölgeselciliği dışarıdan analiz ederler. Anarşik sistem içerisinde bulunan devletleri güç için çatışma ve rekabet halinde olarak tasvir ederler. Neo-realistlere göre bölgeselciliğin ortaya çıkmasında; devletlerin jeopolitik, güvenlik ve ticari kaygılarla başka ittifak ya da devletlere karşı iş birliği yapmaları etkilidir. Bu konsept çerçevesinde bölgeselcilik teşvik edilebilir (Söderbaum 2006: 8-11). Diğer taraftan Hurrell'e göre (1996) ekonomik bölgeselcilik bir strateji olarak görülebilir. Neo-realistlere göre, Avrupa dışındaki daha küçük devletler bölgeselleşme ile güçlü devlet arasında kendilerine yer bulabilirler. Böylece kendilerini ve bölgelerini dış müdahaleye karşı koruma altına almış olurlar (Hurrell,1996: 47-55)

Neo-klasik ekonomi modeline göre bölgeselleşme ticaret düzenlemeleri, genellikle 'en iyi ikinci' olarak görülmektedir ve kapalı ya da açık çok taraflı ticaret sistemine katkı bulunup bulunmadıklarına göre değerlendirilir. Rasyonalist iş birliği ve entegrasyon yaklaşımları da bölgeselleşmeyi, devletlerin ve ekonomik aktörlerin globalleşmenin zorluklarına karşı stratejik bir tepki olarak görmektedirler. Bu görüşe göre temel faktör, karşılıklı ekonomik bağımlılıktır. Ortaya çıkacak sorunları ve çatışmayı çözmek için kurulacak bölgesel ortak kurumları güçlendirmek ve karşılıklı bağımlılığı arttırmak gerekmektedir. Rasyonalist işlevselci yaklaşımlar, bölgeselleşmeyi ortak devletler arasında ortak sorunları çözmeye yarayan bir konsept olarak tanımlamaktadırlar. Bölgeselciliğin küreselleşme için bir basamak mı yoksa engelleyici bir taş mı olduğu yönündeki tartışmalara, bölgesel ticaret anlaşmaları, serbest ticaret, ekonomik ve sosyal kalkınma, iş gücü göçü gibi konulara kapsamında bakarak faydalı bulurlar. Aynı zamanda bölgeselleşmenin bölgede barışa, güvenliğe ve istikrara katkı verip vermediği konusunda tartışma yürütürler (Börzel, 2016: 9-11).

İnşacı teoriler, bölgesel farkındalığa ve bölgesel kimliğe, belirli bir bölgesel topluma ait olma hissine ve "kavramsal bölgeselcilik" olarak adlandırılan şeye odaklanır. Bölgesel uyumun, "kavramsal dayanışma" olarak adlandırılacak şeylere karşılıklı duyarlılık, güven ve sürdürülebilir bir topluluk olduğuna değinir. İnşacı teori bölgeselleşmedeki yapıları birbirlerine karşı eşit derecede bağlı olduğunu belirtir. Ayrıca, bölgeselleşme süreçleri hem sistemsel koşullar tarafından hem de onları inşa eden bir süreç olarak görmektedir. İnşacılık bölgeselleşmedeki kolektif düşüncüyü ve anlayışları aktörlerin çıkarlarını nasıl etkilediği üzerinde durur. Bu yüzden inşacılık, egemenlik, ekonomik ve ortak çıkarın olduğu alanlarda bölgeselciliği desteklemektedir (Hurrell,1996:58-60).

1.1. Çin ve Bölgeselcilik Politikası: İpek Yolu Projesi

Bölgeselcilik, daha önce de belirttiğimiz gibi II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem içerisinde kendisine alan bulan bir yapılaşmadır. Bölgeselleşme süreci uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaş ve sonrası olmak üzere iki dönem olarak incelenmiştir. Burada Çin'in bölgeselleşme süresi ile Rusya'nın bölgeselleşme sürecini birbirinden ayrı almak konunun anlaşılmasının yönünden eksik

kalabilir. Batının bölgeselleşme sürecinde Doğuda kendi içerisinde bölgeselleşme hamleleri başlatmıştır. Burada Çin ve Rusya'nın başat aktör olarak ortaya çıkması Asya'daki bölgeselleşme konseptleri açısından bize ipucu vermektedir.

Rusya'nın ilk konsept bölgeselcilik çalışmaları ve kurduğu bölgesel örgütler genellikle soğuk savaş mantalitesi kapsamında olmuştur. Çin'in ise ilk dönemde Rusya ile eş güdüm içerisinde olduğu değerlendirilmektedir. Yeni-bölgeselcilik tanımı kapsamında her iki ülkede kendi perspektifleri çerçevesinde bölgesel örgütler kurmaya çalışmaktadırlar. Küreselleşmenin de etkisiyle Soğuk savaş dönemi anlayışından uzaklaşmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde Rusya ve Çin uluslararası ilişkilerde ve kendi coğrafyalarında etkileme kapasiteleri yüksek olan devletlerdir. Fakat, bölgeselleşme anlayışları farklılık göstermektedirler. Rusya'nın Avrasya Birliği ve sonrasında ortaya çıkan Avrasya Ekonomi topluluğu, AB'ye rakip olarak düşünülmektedir. Çin ise İpek Yolu projesinde kendi bölgesel hegemonyasını kurarak uluslararası sistem ile hem ekonomik hem de politik entegre sürecini devam ettirmek istemektedir (Kaczmarek,2017: 1358-59). Böylece Çin, dış dünya ile bağlantılarını güçlendirerek küresel sistem içerisinde yer alacaktır.

Çin ve Rusya'nın bölgeselcilik vizyonunun farklı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Her iki devlet, bölgeselcilik örgütlenmesinde karakterinden izleri örgütlere taşımaktadır. Rusya, her ne kadar Çin ile ilişkileri iyi olsa da Çin'in kendi etki sahasını domine etmesine izin vermemektedir. Her iki ülkede Şangay İş birliği Örgütü içerisinde Batılı kurumlara karşı birlikte hareket etse de kendi nüfuz alanları içerisinde birbirlerine rakip olabilmektedir. 2000'li yıllardan itibaren Çin, Asya bölgesinde önemli oyuncuların birisi haline gelmiştir. Çin'in ekonomik, askeri ve politik nüfuzunu arttırması Asya bölgeselciliğinin de önemli bir oyuncu olmasını sağlamıştır (Yeo,2019:15). Bu sebeple Çin, Güneydoğu Asya ülkelerine yönelik çevreleme politikası izlemektedir. Çin devlet başkanı Xi Jinping, 2013 yılı sonlarına doğru Yeni İpek Yolu kavramını ortaya sundu. Kazakistan ziyareti esnasında önerdiği İpek yolu projesi Çin'in birçok güzergâh üzerinden Avrupa'ya ulaşmasını temel alıyordu. Çin-Moğolistan-Rusya koridoru, Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar koridoru ile Çin-Pakistan ekonomi koridorları Çin'in dünyaya açılma politikasını oluşturmaktadır. 2015 yılında Çin hükümeti Vizyon ve İpek Yolu ekonomik kuşağı ile 21.yüzyılın denizyolu İpek Yolunun ortaklaşa inşa edilmesine dair bir bildiri yayınladı. Ayrıca projenin koordine edilmesi içinde bir koordinasyon merkezi kuruldu. Çinli liderler tarafından İpek yolu projesi için iki yorum yaygın olarak kullanılmıştır. Birincisi; Çin'in büyük kartalı daha yükseğe ve daha uzağa uçabilir. Diğeri ise Çin'in umudu; herkesin kendi bahçesini değil, herkes için bir bahçe inşa etmektir. Bu söylemler Çin'in projedeki politikalarını yansıtmaktadır (Kaczmarek, 2017: 1360-63). Çin yönetimi, bölgesel projesini ortak çıkarlar, kader ve sorumluluğun paylaşıldığı topluluk olarak tanımlamaktadır. İpek yolu projesi tanımlanmış bir bölge ile sınırlı değil, katılmak isteyen tüm devletlerin katılımına açık olarak planlanmıştır. Bu proje, Çinli yetkiler tarafından Çin'in politik ve ekonomik olarak dış dünyaya her boyutta açılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Çin, benimsediği küreselleşme politikası ile komünist politikalardan da uzaklaşmaktadır. Çin, yeni İpek yolu projesi ile Neo-liberal ekonomi politik araçlarını kullanmaktadır. Soğuk savaşta bölgeselleşme örgütlerinde kapalı sistemler benimsenirken, küreselleşme ile Çin'in bunu terk ettiği görülmektedir. Çin, bölgesel projesini ortak çıkarlar, kader ve sorumluluğun paylaşıldığı topluluk olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden Çin'in bölgeselliği hem iki taraflılığın hem de çok taraflılığın karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Çok taraflı iş birliği ile esnek politika anlayışını benimseyen Çin, normatif değerler üzerinden İpek yolunu inşa etmek istemektedir (Xinquan, 2018). İki taraflı iş birliğinde ise bölgesel liderlik iddiasını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu anlamda Rusya'nın bölgeselcilik anlayışı ile kıyaslandığında Çin, daha açık ve etkileşimli bir politika izlemektedir (Popescu, 2014: 9-13).

1.2. Ortadoğu'da Bölgeselcilik Politikaları

Ortadoğu'da bölgeselcilik yapılanmaları temel bir ikilem ile karşı karşıya kalmaktadır. Bölgesel bir entegrasyonun kurulması ve ortak düşünce etrafında buluşmak için gereken tüm olgular Ortadoğu da bulunmaktadır. Dil, din, kültür ve tarih gibi konularda ortak değerlere sahiptir. Fakat, uygulamada ve izlenen politikalarda ortak hareket edilmemektedir. Bölgeselleşme kapsamında kurulan kurumlar başarısız faaliyetler gerçekleştirmektedir. Ortadoğu için Pinfari (2016) 'bölgeselleşmemiş bölge' tanımını yapmaktadır. Bölgeselleşme konsepti çerçevesinde oluşturulan kurumlar ekonomik, askeri, politik konularda ortaya çıkan konuların çözümünde zayıf kalmıştır (Pinfari, 2016: 2-3).

Ortadoğu coğrafyasında bölgeselleşme, uluslararası politikanın ve bölgenin dinamiklerine göre şekillenmiştir. Bu yüzden Ortadoğu da bölgeselleşme, Soğuk Savaş öncesi ve sonrası ortaya çıkan politik konseptlere göre değişiklik göstermektedir. Soğuk savaş öncesinde federasyon fikri ön plana çıkmıştır. Bu fikrin ortaya çıkmasında Arap milliyetçiliğın bölgede yükselmesi önemli bir faktördür. Bu fikir 1948 yılında İsrail'in kurulması ve Arap devletleri ile savaşı, federasyon fikrinin soğuk savaş yıllarında da devam etmesine neden olmuştur (Fawcett, Gandois, 2010: 666-68). 1945 yılında kurulan Arap Birliğı, 1989 yılında Arap Mağrip Birliğı, 1982 yılında Körfez İş birliğı Teşkilatı ve 1967 yılında kurulan İslam İş birliğı Örgütü gibi kurumlar Ortadoğu bölgesinde bölgeselleşme konsepti çerçevesinde kurulmuştur. Fakat kurulan bu yapılar, AB, Amerika ya da Asya bölgesinde kurulan bölgesel kuruluşlar gibi bölgelerinde etkin rol oynayamamıştır. İran-İrak savaşı, İsrail'e karşı ortak bir politikanın oluşturulamaması, Filistin sorunu, Irak'ın Kuveyt'i işgali, Amerika'nın 2001 yılında Afganistan ve 2003 Irak işgalini önlemede başarılı olamamıştır. Öte yandan Ortadoğu da kurulan birliklerin etkisiz olmasında Soğuk Savaşın Arap Dünyasında da etkili olduğu ileri sürülebilir. Farklı kamplara bölünen bölge ülkeleri, ortak zemine Arap kimliğı etrafında buluşsa da bu durum etkili sonuçlar ortaya çıkartmamıştır. Barnett (2009) Ortadoğu'daki bölgeselleşme konsepti kapsamında Arap Birliğini 'Başarısız olmak için mi tasarlandı yoksa başarısız tasarım mı?' sorusu ile teorik bir çerçevede açıklamaya çalışmıştır. Genel olarak Ortadoğu da ki bölgeselleşme başarısız tasarım üzerine kurulmuştur.

2. Tarihsel Süreçler İçerisinde Çin'in Ortadoğu Politikası

Uluslararası arenada Soğuk Savaş döneminde etkili olamayan Çin, Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerini Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte geliştirmeye başlamıştır. Küreselleşmenin etkisi ile yeni pazarlara açılmak isteyen Çin, enerji alanında ihtiyaçlarını karşılamak için Ortadoğu ülkeleriyle ikili ilişkilerini genel olarak 1990'lı yıllardan itibaren geliştirmeye başlamıştır.

1955 yılında düzenlenen Bandung Konferansı, emperyalizme karşı bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeleri bir araya getirerek, Çin'e Ortadoğu ülkeleriyle ilişki kurması için bir fırsat oluşturmuştur. Konferans sırasında Çin'in diplomatik ilişki kurduğu ilk ülke Mısır olmuştur (Alagöz, 2019:91). Çin, Batı karşıtı politikaları izlemesi ve Ortadoğu'daki bazı ülkelerinde anti-emperyalist politikaları benimsemesi nedeniyle yakınlık kurmuştur. Bu nedenle Mısır'ın Süveyş Kanalını millileştirdiğini ilan etmesi sonrası Fransa-İngiltere ve İsrail tarafından saldırıya uğramasına Çin tepki göstermiş ve Mısır'a destek açıklaması yapmıştır (Khader, 2018: 41). 1958 yılında Amerika'nın Lübnan'a müdahale etmesini ve İngiltere'nin Ürdün'e yönelik politikalarını kınamıştır. 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbe ile Batı yanlısı Haşimi Krallığının devrilmesi ve yerine Sovyet yanlısı iktidarın gelmesi, Çin'in Irak ile diplomatik bağlar kurmasına neden olmuştur. Çin, İsrail-Filistin meselesinde Araplar ile ilişkileri bozmamak ve Amerikan karşıtı politika benimsediğinden dolayı Filistinlilerin yanında yer almıştır. Yaklaşık 5 milyon dolar değerinde 1965-70 yılları arası Filistinli direniş gruplarına silah yardımı yapmıştır. İsrail'in Amerikan çıkarları doğrultusunda politikalar izlemesi ve Amerika'nın Çin'i kontrol altında tutma isteğinden dolayı Çin ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler 90'lı yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır (Pan, 1997). İlişkilerin başlamasındaki arka plan; Çin'in 1980'li yıllardan itibaren gelişen İsrail askeri teknolojisine kayıtsız kalamamasıdır. Bunun üzerine iki ülke arasındaki temaslar başlamıştır. Çin'in İsrail'den 1990'larda aldığı Harpy adlı insansız saldırı aracı, İsrail'in Çin'e karşı askeri üstünlüğünün göstergesidir. Bunun yanı sıra Çin'in 1970'li yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Tayvan'ın yerine temsil edilmesi, uluslararası politikada ikili ve bölgesel ilişkilerinin gelişmesini hızlandırmıştır (Evron, 2018: 21). İran, Kuveyt ve Lübnan 1971 yılında BMGK üyesi olarak Çin'i resmen tanımıştır. Daha sonra Ürdün (1977), Libya ve Umman (1978) tanımıştır. Çin için Ortadoğu'daki ikinci diplomatik başarı dalgası ise 1980'lerin ortaları ile 1990'ların başı arasında gerçekleşmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri, 1984'te Çin ile ilişkileri normalleştirdi, bunu 1988'de Katar, 1989'da Bahreyn ve 1990'da Suudi Arabistan izledi (Scobell, Nader: 2016: 5-6).

1990'lı yıllardan itibaren Ortadoğu coğrafyası Çin için önemli bir coğrafya haline geldi. Ortadoğu ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmesi sonucu bu ülkelere yönelik ihracatı 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. Ayrıca, ABD'nin çeşitli nedenlerle satmadığı silahlar için Çin alternatif sağlayıcı olmuştur (Alagöz, 2019: 92). Bu dönemde Suudi Arabistan'a DF-3 balistik füze sisteminin satışını gerçekleştirmiştir. Çin, Ortadoğu ülkeleriyle en fazla petrol alanında iş birliğine yönelmiştir. 1990'da ithal ettiği petrolün yaklaşık %48'ini Ortadoğu ülkelerinden ithal etmiştir. 1995 yılında Çin Ulusal Petrol

Şirketi (CNPC) Kuveyt ile bir anlaşma imzalayarak petrol depolama tesisi inşaatı projesini kazanmıştır. 1999 yılında ise Suudi Arabistan Çin'in en büyük petrol tedarikçisi olmuştur. Aynı yıl Çin ile Suudi Arabistan petrol şirketleri arasında yatırım anlaşması imzalanmıştır. Suudi petrol şirketi olan ARAMCO Çin'in Qingdao ve Fujian bölgelerinde rafineri inşaatı için anlaşmaya varmıştır (Kazemi & Chen, 2014: 40-46).

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikası genellikle pragmatik çerçevede üzerine inşa edilmiştir. Dönemsel çatışmalara ve ayrışmalara kendisini merkeze koymadan tüm taraflar ile anlaşma içerisinde olmuştur. İsrail-Filistin çatışması, İran-İrak savaşı, petrol, silah satışı Çin'in ilk dönem Ortadoğu politikalarının temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu politikanın arka planında yatan sebep ekonomik olarak tüm taraflarla ilişkilerini güçlendirmek, petrol ve doğalgaza erişimi güvence altına almaktır. Bu nedenle genel olarak Çin, Ortadoğu'da herhangi bir ülke ile ittifak içerisinde olmaktan kaçınmıştır. Ayrıca bölge ittifakları içerisinde yer almamaya da özen göstermiştir. Örneğin Körfez Savaşları esnasında herhangi bir ülke ya da ittifak lehine açıklama yapmamış, tüm taraflar ile diyalog ve iletişim halinde olmuştur (Ponizilova, 2019: 650).

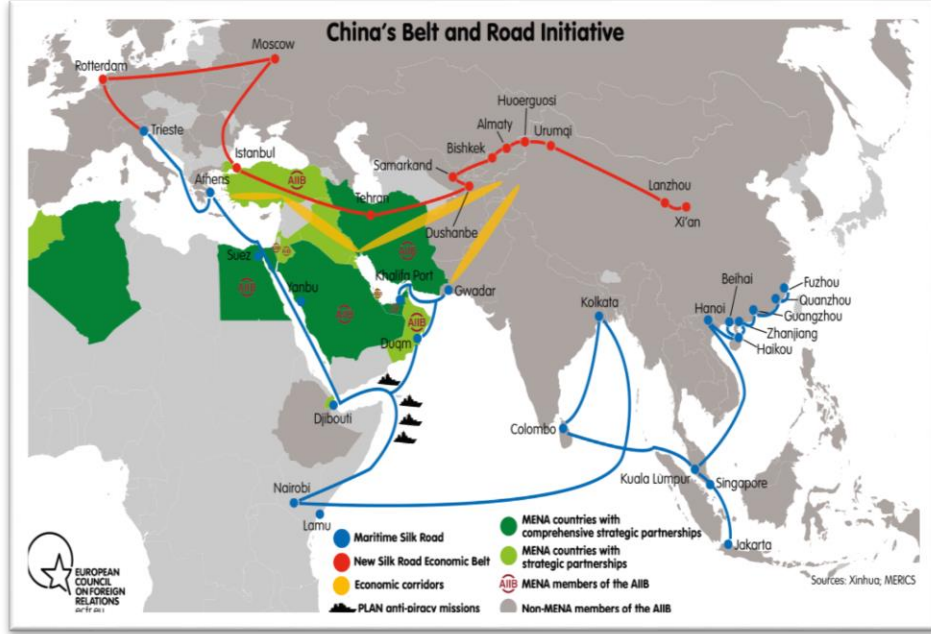
2000'li yıllardan itibaren Ortadoğu- Çin ilişkilerinde yükseliş dönemi devam etmiştir. Çin'in uluslararası arenada yükselen bir güç olarak Rusya'nın yerini almaya çalışması ve ABD'ye karşı en büyük rakip olarak görülmesi, Ortadoğu ülkelerinde Çin'e yönelik farklı politikalar geliştirilmesine neden olmuştur. Enerji güvenliğini sağlamak isteyen Çin, Ortadoğu'ya yönelik açılımlarını istikrarlı bir şekilde arttırmıştır. İsrail-Filistin meselesi, Arap Baharı olayları, İran'ın nükleer programı, IŞİD terör örgütünün ortaya çıkması, Lübnan iç karışıklığı, Irak'ta Kürt-Arap ilişkileri konularına pragmatik bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Çin 2004 yılında, Çin-Arap iş birliği formunu kurarak Ortadoğu'ya yönelik uzun vadeli planlarının temelini atmıştır. Çin, bu formda ikili ilişkileri geliştirmek ve bölgede söz sahibi olmak için 4 öneri ileri sürmüştür. Birincisi; karşılıklı ilişkilerde saygı, adil muamele ve samimi iş birliği. İkincisi, yatırım, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, ortak projeler, enerji güvenliği. Üçüncüsü, kültürel ilişkilerin geliştirilmesi. Dördüncüsü ise dünya barışı ve ortak kalkınmayı teşvik etmek için uluslararası arenada iş birliği yapmaktır (Giffoni, 2018). Artan ilgi alanları göz önüne alındığında, hedeflenen politikadaki sonuçların alınması çok uzun sürmedi. Çin ile Arap Devletleri arasındaki ticaret 2004'te 36,7 milyar dolar iken 2010 yılında 145,4 milyar dolara yükselmiştir. Yani altı yılda dört kattan fazla arttı. Mart 2012'de Çin ve Arap ülkeleri bir adım daha atarak Enerji İş birliği Yüksek Konseyi'ni başlatmıştır. Mayıs 2012'de Tunus'un Hammamet kentinde 5.Çin-Arap İş birliği Forumu düzenlendi. 2014'teki 6. Forumda, Çin-Fas başkanlığında Çin ve Araplar ilk on yıllık iş birliği sonuçlarından (2004-2014) memnuniyet duyduklarını ve önümüzdeki on yıl (2014-2024) içerisinde ikili ticarete çeşitliliği arttırmak, yatırımı çoğaltmak ve sivil toplum arasında kültürel değişimi teşvik etmek üzerine kararlar alınmıştır (Khader, 2018: 42-44).

2.1. Çin'in İpek Yolu Projesi ve Ortadoğu'daki Etkisi

Orta Doğu, 21.yüzyıldan itibaren Çin için dört önemli anlama sahiptir. Birincisi, Çin gibi yükselen bir gücün oynaması gereken büyük bir güç rekabeti arenası olarak görülmektedir. İkincisi, Orta Doğu kritik bir ithal enerji kaynağı ve Çin ticareti ile yatırımı için önemli bir bölgedir. Üçüncüsü, bölge, ulus-ötesi etno-dini bağlantılar nedeniyle Çin'in yakın komşuluğunun bir uzantısı haline gelmiştir. Dördüncüsü ise Ortadoğu artık Pekin tarafından Çin'in kendi Asya-Pasifik mahallesinin ötesindeki en önemli bölgesi olan hayati bir jeo-stratejik küresel kavşak noktası olarak görülmektedir (Scobell: 2018: 10). Bu yüzden Çin'in Orta Doğu ile ilişkisi enerji talebi etrafında benimsediği pragmatik politikalar ile şekillenmektedir.

Yukarıda belirtilen politikaları gerçekleştirmek isteyen Pekin yönetimi 2013 yılında İpek yolu projesini başlatmaya karar verdi. Çinliler ipek endüstrisini neredeyse M.Ö. 3000 yılında keşfetti ve bu erken dönemde etkileyici şeylerin nasıl önemli hale geleceğini biliyorlardı. 5 bin yıl önce Çin'den dünyaya yayılan İpek yolu, Çin'den Asya'nın en uzak köşelerine, Orta Asya'dan Kuzey Afrika'ya ve Avrupa'ya kadar geniş bir alana uzanıyordu (Rawashdeh & Qatatsheh, 2017:37). Çin, tarihi İpek yolunu tekrardan canlandırmak için yoğun çalışmalar içerisine girdi ve 65 ülkeye bu doğrultuda işbirliği teklifini yaptı. Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayacak olan bu projeye dünya nüfusunun yaklaşık 2/3'ü ev sahipliği yapacaktır. Dünya GSYİH'nin 2,1 trilyon doları veya dünya servetinin %29'u olan bir coğrafyayı kapsayacak İpek yolu projesi, Çin'in Avrasya merkezli bölgesel yaklaşımlarını

küreselleştirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek ve bölgede hegemonik güç olmak için yoğun çabalar sarf etmektedir. Çin, Ortadoğu'da ABD ile doğrudan çatışmadan pragmatik politikalar benimseyerek çıkarlarını maksimize etmektedir (Dorsey, 2019:1-3). Böylece Çin, Doğu ve Batı pazarlarını birbirine bağlamak için bir takım sert ve yumuşak politikalar geliştirmektedir. Amaç, uluslararası politikada Çin'in siyasi, ekonomik ve güvenlik konularında önemli bir küresel aktör olarak sahada yer almasıdır (Fulton, 2019: 2).

Şekil-1: Çin'in faaliyete geçirmek istediği İpek yolu güzergahları

2016 yılında Çin devlet başkanı Xi Jinping'in Ortadoğu'ya yönelik ilk gezisinde yayınlanan 'Çin'in Arap Politika Belgesi' Çin'in Arap devletleri ile kalkınma stratejilerini koordineli bir şekilde çalışmaya istekli olduğu, birbirlerinin avantajlarını ve potansiyelleri doğrultusunda politika geliştirmek istediğini ifade etmektedir. Çin'in yayınladığı Arap politika belgesinin temelinde 1+2+3 şeklinde edilmiş iş birliği alanları bulunmaktadır. Birinci alan; enerjiyi temel alan politikaların geliştirilmesi, ikinci alan; alt yapı-üst yapı, ticaret ve yatırım konularını temel alması, üçüncü alan ise yüksek teknoloji alanında daha fazla iş birliğini ön görmektedir. Bunlar nükleer ve yenilenebilir enerji, havacılık çalışmaları gibi hassas konuları içeren iş birliği konularıdır (Ponizilova, 2019: 651-52).

Yukarıda belirtilen iş birliği alanlarına bakıldığında güvenlik konusunun fazla ön planda tutulmadığı görülmektedir. Çin yönetiminin Batı müdahalesi olarak görülen politikaları tekrarlamaktan kaçınmaya özen gösterdiği gözlenmektedir. Karşılıklı fayda üzerine inşa edilmiş politikalar ile bölgeyi domine etmeyi hedefleyen Pekin yönetimi, Ortadoğu'da tarafsızlığı benimsemektedir. Ayrıca Çin, Ortadoğu coğrafyasında Batılı kavramlardan ziyade "kalkınma barışı" adını verdiği politika ile istikrarı teşvik ettiği diğer devletlere müdahalede bulunulmamasına ve ortaklığa dayalı çok kutuplu bir düzeni savunmaktadır (Lons,2019: 4-5).

Çin'in İpek yolu projesi bölge için önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Çin'in Ortadoğu'daki öncelikli politikalarının başında tüm taraflar ile iş birliği gelmektedir. İkili ve bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi için yoğun çaba içerisindedir. Diğer bir husus ise alt yapı sistemlerinin geliştirilmesi, ulaşım, liman, enerji ve ticaret alanlarının geliştirilmesi konusunda koordinasyon alanlarının artırılmasıdır. Ayrıca karşılıklı yatırım alanları genişletilerek nükleer enerji, silah sanayi gibi alanlarda iş birliğinin geliştirilmesi Ortadoğu ülkelerinin Batı ile ilişkilerinden farklı bir seyir izlemektedir. Çin'in belirtilen alanlarda iş birliğini güçlendirmesi ve ülkelere belirtilen alanlarda yatırım yapması, modern anlamda kapitalizmin araçlarını etkili kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bu sayede Çin, küreselleşmenin de etkisiyle hegemonyasını bölgeselcilikten küreselciliğe doğru kaydırmaktadır. Çin'in

Amerika karşısında Ortadoğu ve uluslararası sistemde bu kadar etkili olmasında İpek Yolu projesi hayati öneme sahiptir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin Çin ile olan ilişkileri, Avrupa'ya göre farklılıkta göstermektedir. Proje'nin 65 ülkede yaklaşık 2,1 trilyon dolarlık bir ticari kapasiteye sahip olması Çin'in yeni bir kapitalist ve kolonyal güç olması anlamına gelmektedir (Summers, 2018: 27). Örneğin, Çin, alt yapı yatırımları için Sri Lanka'ya büyük krediler verdi. Fakat Sri Lanka hükümeti borçları ödeyemeyeceğini açıkladınca Çin yönetimi Sri Lanka limanı olan Hambantota limanını 99 yıllığına borç karşılığında kiraladığını açıklamıştır (Fontaine & Kliman, 2018). Diğer bir örnek ise Maldivler'dir. Maldivler ülkesinin ulusal borç oranı Çin'e karşı %70 civarındadır. Ulusal gelirlerin %10'u Çin'in borcunu ödemeye ayrılmıştır. Çin kredileri veya yatırımları, borç verdikleri ülkeler için eğer dikkat edilmez ise ciddi egemenlik ihlalleri taşımaktadır. Çin, verdiği krediler aracılığıyla ülkeleri kontrol altına almaktadır. Burada Çin'in benimsediği 'borç tuzağı diplomasisi' Ortadoğu ülkeleri tarafından da dikkat edilmesi gereken hususların başında gelmektedir. Petrol gelirleri yüksek olan ülkeler için Çin'in bu politikası sorun teşkil etmese de ekonomisi zayıf olan Arap ülkelerinin birçoğu borç tuzağı diplomasisine düşmesi kaçınılmaz olabilir. Genel olarak Çin'in İpek yolu projesinde verdiği borç/kredi alanları Çinli şirketler aracılığıyla altyapı-üstyapı, enerji, telekomünikasyon gibi alanlarda kullanılmaktadır (Fulton, 2019: 5-6).

Aşağıdaki tablo incelendiğinde Çin'in Ortadoğu ile olan ilişkileri daha net anlaşılabilir. İpek yolu projesi ile bu ticaret hacminin veya yatırımların daha fazla artması söz konusudur. Çünkü bölge ülkeleri bu yönde niyet beyanı etmektedirler. Burada sorulması gereken soru ise Çin'in etkisinin Batılı güçlerden farkının ne olmasıdır? Batılı ülkelerin ve Amerika'nın Ortadoğu politikası genel olarak incelendiğinde tek taraflı bir çıkar üzerine kurulmuştur. Ortadoğu ülkelerinde kendileri ile iş birliğini güçlendiren kişilerin iktidarda olmasına destek vermişlerdir. Ortaya çıkan anlaşmazlıklarda ise benimsedikleri batılı değerler doğrultusunda ilgili ülkelere karşı yaptırımlar, ambargo gibi araçlara başvurmaktadırlar. Batılı ülkelerin insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerleri güçlü bir silah olarak Ortadoğu ülkelerinde çifte standart olarak kolayca uyguladıklarını görmekteyiz. Çin ise bunların aksine tüm taraflar ile ilişkilerini geliştirerek, ülkelerin iç işlerine karışmamayı ve batılı ülkelerin benimsediği değerler dışında pragmatik bir politika izleyerek ilişkilerini devam ettirmektedir (Smith, 2018: 88-92). Fakat yukarıda da belirtildiği üzere borçlarını tahsil edememesi durumunda kolonyal güç refleksiyle hareket etmesi kaçınılmaz olabilmektedir.

Çin'in Ortadoğu'da Yatırım Yaptığı Ülkeler 2005–2019 (Milyar Dolar)					
(Toplam 189.90 Milyar Dolar)					
Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer
GKRY	0.13	İsrail	12.19	Suudi Arabistan	37.55
Mısır	26.06	Ürdün	6.34	Suriye	4.06
İran	27.65	Kuveyt	10.65		
Irak	22.8	Libya	2.6		
Fas	2.3	Umman	4.52		
BAE	32.82	Katar	7.27		

Şekil-2: Çin'in Ortadoğu ülkelerine yatırım miktarını göstermektedir. Kaynak:

<https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/>

Yukarıdaki tabloda verilen rakamlar Çin'in Ortadoğu'ya yönelik ciddi bir şekilde yatırım yaptığını göstermektedir. Çin, ikili ilişkileri daha fazla geliştirmek için Ortadoğu bölgesinde birçok ülke

ile stratejik ortaklık anlaşması imzalamıştır. Çin'in ABD ve Batılı güçlerin izlediği politikaları benimsemediğini daha önce belirtmiştir. Batılı güçlerin aksine Çin, apolitik davranarak taraflar arasında ayırım yapmamaktadır. Özellikle 2013 yılında İpek yolu projesini ilan ettikten sonra bölgeye yönelik çıkar odaklı politikasında daha fazla esneme söz konusudur. Bu yüzden bölge ülkeleriyle stratejik ortaklık ilişkisi kurarak ikili iş birliği alanlarını üst seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Çin'in stratejik ortaklık anlayışı beş kademedен oluşmaktadır. En altta dostane iş birliği ortaklığı, ikinci sırada iş birliği ortaklığı, üçüncüsü kapsamlı iş birliği ortaklığı, dördüncüsü stratejik ortaklık ve beşincisi ise kapsamlı stratejik ortaklıktır. Her düzey farklı iş birliğini ifade etmektedir. Bu ortaklıklar, Çin'in Ortadoğu politikasının temeli olarak hangi devletleri kullandığını göstermektedir. İlişkilerde en yüksek seviyeye kolayca ulaşamaz. İkili ilişkilerin yüksek düzeyde politik güven ve çok yönlü ekonomik bağları içermesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra iki ülke arasındaki ilişkilerin üst düzeyde ele alınabilmesi için bir devletin uluslararası ekonomi ve siyasette önemli bir rol oynaması gerekmektedir. Ayrıca, en yüksek seviye olan kapsamlı stratejik ortaklık tam işbirliği için bir taahhüttür fakat iki taraf içinde politik ve güvenlik konularında çıkmaza girecek olayları bağlamaz. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere Çin'in stratejik ve ortaklık kurduğu ülkelerin seviyeleri gösterilmiştir (Fulton, 2019: 6-8).

Devlet	Ortaklık Seviyesi	Anlaşma Yılı
Mısır	Kapsamlı Stratejik Ortaklık	2014
Iran	Kapsamlı Stratejik Ortaklık	2016
Irak	Stratejik Ortaklık	2015
Ürdün	Stratejik Ortaklık	2015
Kuveyt	Stratejik Ortaklık	2018
Umman	Stratejik Ortaklık	2018
Katar	Stratejik Ortaklık	2014
Suudi Arabistan	Kapsamlı Stratejik Ortaklık	2016
Birleşik Arap Emirlikleri	Kapsamlı Stratejik Ortaklık	2018

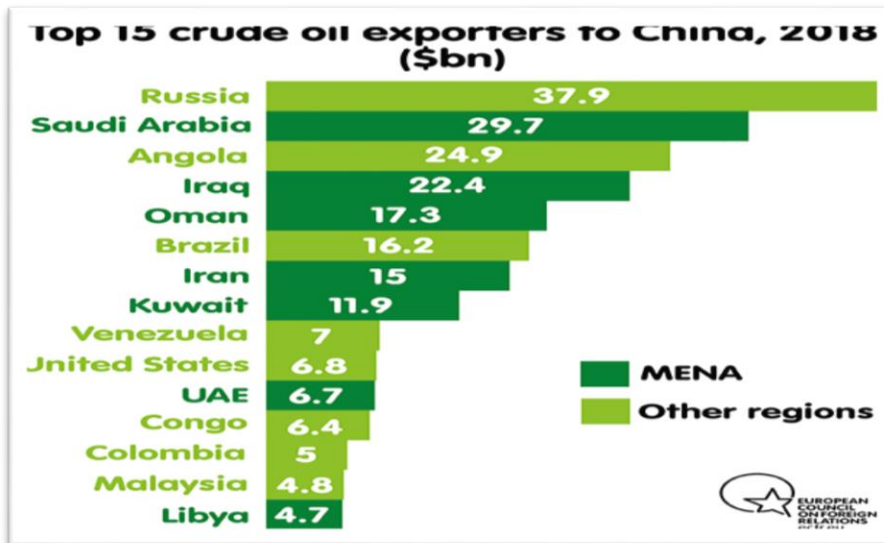
Şekil 3: Çin'in ülkeler seviyesindeki ilişkilerini göstermektedir.

Diğer taraftan Çin'in İpek yolu projesinin yanında Ortadoğu'da yumuşak güç enstrümanlarını da etkili bir şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. 2002 yılında kurulan Çin-Arap Devletleri İş birliği formu, Ortadoğu'da Konfüçyüs Enstitülerini ve akademik değişim programları aracılığıyla kültürel alışverişi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu'daki birçok üniversiteler Çin çalışmaları programlarını başlatmıştır. Ortadoğu'daki toplumlar genellikle rahattır ve Batı dillerini, kültürlerini ön plana çıkartırlar. Çince ve Çin değerleri ise onlara göre yabancı ve zordur. Bu yüzden İpek yolu projesinin de bir çarpanı olan toplumlar arası kültürel etkileşim kapsamında Çin, birçok ülkede Konfüçyüs enstitülerini kurarak Çin dili ve kültürünü öğretmeye başladı. Bu kapsamda Arap ülkelerinden Çin'e birçok öğrenci gönderilmiştir (Chen & Kazami, 2014: 43-44). Çin'in İpek yolu projesi ile elde etmek istediği bir diğer saç ayağını ise turizm oluşturmaktadır. Ortadoğu ülkeleri, kültürel değişim kapsamında Çinli turistlerin bölgeye gelmesi yönünde vize kolaylığının sağlanması gibi birtakım teşvikler sunmaktadır. Bu yüzden Çinli turistlerin Körfez bölgesine yönelik gezilerinde

son yıllarda büyük bir artış vardır. Bu konuda Birleşik Arap Emirlikleri öne çıkmaktadır. Suudi Arabistan ise hac ve umre konularında Çinli Müslümanlara ev sahipliği yapmaktadır (Fulton, 2019:9).

Ortadoğu ülkeleri, sosyal ve ekonomik gelişmişliklerini hızlandırmak, toplumsal eşitliği sağlamak, iç çatışmayı asgariye indirmek ve tüm kesimler için refah seviyesini yükseltmek yönünde bir takım vizyon projeleri açıklamaktadır. Bu kapsamda ekonomilerinin büyük çoğunluğu petrole bağımlı olan ülkeler alternatif kaynaklar üretmek istemektedirler. Suudi Arabistan'ın vizyon 2030, BAE'nin vizyon 2021, Umman'ın vizyon 2020, Kuveyt'in vizyon 2035, Katar ve Bahreyn'in vizyon 2030 projeleri önemli hale gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek, petrole olan bağımlılığı azaltmak için Çin'in İpek yolu projesi her iki taraf için önemli fırsatlar sunmaktadır. İpek yolu projesi, Ortadoğu ülkeleri için alternatif ürünler ve pazar fırsatını sağlarken, Çin için ise küresel bir güç, enerji kaynaklarını kontrol altına alma, bölgesel ve küresel hegemonyasını genişletme anlamını taşımaktadır (Chaziza, 2019).

Diğer taraftan, Ortadoğu ülkelerinin Amerika'nın son yıllarda izlediği dış politikanın istikrarsız ve güven vermediği hissine kapılması, Çin'in Ortadoğu coğrafyasında işini kolaylaştırmaktadır. Amerika'nın Körfez'deki son İran saldırılarına verdiği tepki özellikle de güçle karşılık vermek istememesi Arap monarşilerinin ABD'nin güvenlik garantisine olan güvenini zayıflattı. Amerika'nın İran konusunda izlediği politika, her ne kadar bölgedeki yakın ittifakı olan Suudi Arabistan ve İsrail tarafından memnuniyetle karşılanırsa da diğer müttefikleri nezdinde güven sarsıcı bir politikaya neden olmuştur. Ortadoğu'da bölge devletleri, Amerika'nın belirsiz ve güven sarsıcı politikalarına karşı daha soft ilişkileri benimseyen Çin'e yaklaşması, Çin için bulunmaz bir fırsat yaratmıştır (Walt, 2020). Bu yüzden Çin'in bölgeye yönelik pragmatik politikaları ve yatırımları Arap ülkeleri tarafından dikkatle takip edilmektedir. Ayrıca, Çin'in Ortadoğu'da etkin güç olmasının bir diğer nedeni ise hem Trump yönetiminin hem de Obama'nın başkanlığı döneminde Çin'e alan açmasıdır. Çin devlet başkanı Xi Jinping'in ABD Başkanı Obama ile dengeli bir politika izlemesi ve Asya coğrafyasında iş birliğine açık olması, Çin'in Ortadoğu ve Afrika kıtasında alan kazanmasına neden olmuştur. Amerika'nın Obama döneminde odak noktasını Asya olarak belirlemesi, Ortadoğu'da etkili politika izlemesini engellemiştir. Çin'in özellikle Arap Baharı sonrasında kazan-kazan politikasını tüm taraflar ile sürdürmesi kendisi için önemli bir alan açılmasını sağlamıştır (Scobell, 2018: 10). Çin, Arap Baharı olaylarında bölgeye yönelik stratejik hesabını değiştirmedikçe çünkü esas olarak ekonomik çıkarlara, ticaretin geliştirilmesine, enerji arzının güvenliğine ve yerel halkla dostane diplomatik ilişkileri sürdürmeye odaklanmıştır. Pekin yönetiminin bölgesel siyasete pragmatik yaklaşımı bir kez daha hâkim oldu ve Arap Baharı sonucunda iktidarı elinde tutan kim olursa olsun Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler sürdürmek ve böylece çıkarlarını güvence altına almak için yeni rejimler ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştı (Ponizilova, 2019: 645). Bu sebeple İpek yolu projesi ve 2016 yılında ilan edilen Arap Politikası Belgesi Çin'in Ortadoğu için vazgeçilmez bir aktör olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Şekil-4: Çin'in en fazla petrol ithal ettiği 15 ülke

Yukarıdaki tabloda gösterilen verilere baktığımızda Çin'in Ortadoğu politikasında Suudi Arabistan önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde Çin, Ortadoğu'dan ithal ettiği petrolün en fazlasını Suudi Arabistan'dan sağlamaktadır. İki ülke arasındaki ilişkiler Suudi Arabistan'ın Amerika'dan istediği balistik füzeleri ve silahları satın alamaması üzerine 1980 yıllarının sonlarına doğru başlamıştır. Çin'den temin edilen balistik füzeler ile Ortadoğu'da etkin güç olmak isteyen Suudi Arabistan batıdan alamadığı silahları Çin'den temin yoluna gitmiştir. 2016 yılında Xi Jinping'in Suudi Kralı ile görüşmesinde ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiş, Suudluların Yemen politikasına pragmatik bir yaklaşım sergileyerek tüm taraflarla iletişim kurmuştur. Ayrıca Çin devlet başkanı Xi, ziyareti esnasında kendisine Suudi Arabistan'ın en büyük madalyası olan Kral Abdulaziz madalyası Suud Kralı tarafından takdim edilmiştir. İki ülke arasında Kızıldeniz kenarında 10 milyar dolarlık yeni bir petrol rafineri projesi anlaşması imzalanmış ve 160'a yakın Çinli şirket altyapı, ulaşım, liman, iletişim ve enerji kaynakları alanında yatırım yapmıştır (Foley, 2019: 76-77).

Çin'in Suudi Arabistan'dan sonra en fazla petrol ithal ettiği ülke İran'dır. İran, nükleer anlaşmanın getirdiği siyasal baskı ve Amerika'nın uyguladığı ambargolar yüzünden Çin'e muhtaç olmuştur. Çin ise ortaya çıkan konjoktürü değerlendirerek İran'a yönelik yatırımlarını arttırmıştır. Ortadoğu'da Çin her ne kadar Amerika'nın etkisine sahip olmasada Amerika karşısında kredibilitelerini yükseltmiş ve bölge için önemli bir oyuncu olmuştur (Walt, 2020). Diğer taraftan İpek yolu projesi için İran çok önemli jeo-stratejik konuma sahiptir. İki ülke arasındaki ekonomik temel güçlüdür ve ikili ticaret hacmine bakıldığında 2000 yılında 2 milyar dolar iken 2017 yılında yaklaşık 27 milyar dollara ulaşmıştır. Şekil II'de görüldüğü gibi İran 2018 yılında Çin petrol ithalatının yüzde 15'ini tedarik etmekle birlikte Çin için önemli bir enerji ithalatı kaynağıdır. (Scobell, 2019: 15).

Ortadoğu'da Çin'in İsrail ile olan ilişkisi dikkat çekmektedir. 2011 yılından itibaren Çin-İsrail ilişkileri yeni bir döneme girmiştir. İsrail'in bu dönemde Çin'e yaklaşmasında Amerika'nın bölgede izlediği politikanın da etkisi bulunmaktadır. ABD Başkanı Obama'nın İsrail ile olan ilişkisi, İsrail'i bu dönemde yeni arayışlara itmiştir. Ayrıca, Çin'in İpek yolu projesi için İsrail önemli bir saçı ayağıdır (Evron, 2018: 122). Bu yüzden Çin-İsrail ilişkilerindeki yoğunlaşan ekonomik odaklanma, özellikle altyapı ve yatırımlar, İsrail'in Asya ve Afrika arasındaki ve Kızıldeniz ile Akdeniz arasındaki konumunun vurgulanması, İpek yolu projesi için İsrail'in önemini vurgulamaktadır. Çin, İsrail'in limanlarına ve demiryolu alt yapısına yatırım yapmak istemektedir. Kızıldeniz ve Akdeniz arasında bir kara köprüsü oluşturacak olan Red-Med demiryolu ve İsrail planlarına göre Akabe'deki Ürdün demiryolu sistemine de katılabilecek en seçkin proje İpek yolu projesi için önemi bir saçı ayağıdır. Bu yüzden İsrail, Çinli firmaların projeye yatırım yapmasını isteyerek iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine çalışmaktadır (Ellis, 2019).

Sonuç

Genel olarak Çin, İpek yolu projesi üzerinden bölgeyi domino etmeyi amaçlamaktadır. Daha önce açıkladığımız bölgeselcilik teorileri kapsamında Çin'in Ortadoğu politikalarını ele aldığımızda neo-realist bakış açısına göre Çin, jeopolitik, güvenlik ve ticari kaygılar ile iş birliğini derinleştirdiğini görmekteyiz. Çin'in Batılı ülkelerden farklı politika izlemesi, ikili ilişkilerin hem uzun süreli hem de çıkar odaklı olmasına neden olmaktadır. Rasyonalist iş birliği ve entegrasyon yaklaşımları da bölgeselleşmeyi devletlerin ve ekonomik aktörlerin küresel zorluklara karşı stratejik bir tepki olarak görmektedir. Bu görüşe göre temel faktör, karşılıklı ekonomik bağımlılıktır. Ortaya çıkacak sorunları ve çatışmayı çözmek için kurulacak bölgesel ortak kurumları güçlendirmek ve karşılıklı bağımlılığı arttırmak gerekmektedir (Börzel, 2016: 9-11). Çin-Ortadoğu ilişkileri kapsamında ele aldığımızda iki tarafta rasyonalist çıkar çerçevesinde iş birliği gerçekleştirilmektedir. Fakat ilişkilerin Çin lehine geliştiğini de unutmamamız gerekmektedir. Arap ülkeleri genel itibarıyla güçlü olan ülkenin yanında yer almaktadır. Dolayısıyla Amerika ve Batılı ülkelere karşı üçüncü bir güç olarak Çin ile ilişkilerini geliştirmektedir. İnşacı teoriler ise bölgeselleşmeye; bölgesel farkındalığa ve bölgesel kimliğe, belirli bir bölgesel topluma ait olma hissine ve 'kavramsal bölgeselcilik' olarak adlandırılan şeye odaklanır. Aynı zamanda inşacı teoriler bölgeselleşmedeki kolektif düşüncüyü ve anlayışları aktörlerin çıkarlarını nasıl etkilediği üzerinde durur. Bu yüzden inşacılık, egemenlik, ekonomik ve ortak çıkarın olduğu alanlarda bölgeselciliği desteklemektedir (Hurrell, 1996-58-60). Bu perspektiften bakıldığında Çin'in Ortadoğu politikası İpek yolu projesi üzerinden gerçekleştirilmektedir. İpek yolu projesinin aynı zamanda bölgeselcilik projesi olması, bölgesel iş birliğini farklı alanlarda derinleştirmektedir.

Çin'in inşa edeceği yeni İpek yolu projesi bölgesel kalkınma, güvenlik, eğitim gibi konular ile sınırlı kalmayıp, küresel etkiye sahip bir proje olması yönünde uğraşmaktadır. İpek yolu projesinin etki alanı göz önüne alındığında Çin süper güç olma yönünde ilerlemektedir. Çin'in politikasını Ortadoğu coğrafyası kapsamında ele aldığımızda siyasi düzenin korunması, tüm taraflar ile çalışılabilme, enerji yollarının güvenliği, kültürel etkileşim ve iç işlerine karışılmaması üzerine inşa edilmektedir. Böylece istikrar ve barışın korunmasıyla kazan-kazan politikaları uygulanma şansı bulunabilecektir. Ortadoğu ülkeleri Batının kendilerine dayattığı demokrasi araçlarını ve baskılarından kurtulmak için Çin'in politikalarına sıcak bakmaktadır. Ayrıca, Amerika ve Batılı ülkelerin uyguladıkları silah ambargolarını Çin sayesinde kolayca temin edebilmektedirler. Özellikle insansız hava araçları gibi stratejik önemi olan araçları kolaylıkla Çin'den satın almaktadırlar. Çünkü Çin'in batının dayattığı gibi insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler doğrultusunda politika izlememektedir. Sonuç olarak Çin; iç işlerine karışmama, karşılıklı saygı prensipleri doğrultusunda Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmektedir. Fakat daha önce de belirtildiği üzere borçlarını tahsil edememesi durumunda kolonyal güç refleksiyle hareket etmesi kaçınılmaz olabilmektedir.

Kaynaklar

AL-RAWASHED, D.S & AL-QATATSHEH, M.H (2017). 'China's strategy in the Middle East: The Silk Road Project', **IOSR Journal of Humanities and Social Science**, 22:1, Ver:4, pp.37-51.

ALAGÖZ, E.A. (2019). 'İç İstikrar, Refah ve Güç Hedefleri Ekseninde Çin'in Ortadoğu Politikası', **Güvenlik Stratejileri**, 15:29, pp.79-113.

BARNETT, M., & SOLİNGEN, E. (2009). Designed to fail or failure of design? The origins and legacy of the Arab League. In A. Acharya & A. Johnston (Eds.), *Crafting Cooperation: Regional International Institutions in Comparative Perspective* (pp. 180-220). Cambridge: Cambridge University Press.

BORZEL, T.A. (2016) 'Theorizing Regionalism: Cooperation, Integration and Governance' in Börzel & Risse, T (ed) *The Oxford Handbook of Comparative Regionalism* (pp 41-64). Oxford: Oxford University Press.

CHAZIZA, M. (2019). The Gulf States and the New Silk Road, BESA Center Perspectives, paper no:1, 229.

DORSEY, J.M, (2019). *China and the Middle East: Venturing into the Maelstrom*, Switzerland: Palgrave Macmillan.

ELLIS, C.D. (2019). China's Belt and Road Initiative in the Middle East. Available at <https://www.silkroadbriefing.com/news/2019/06/21/chinas-belt-road-initiative-middle-east/> (Accessed on 4.1.2020).

EVRON, Y. (2018). 'OBOR's impact on Sino-Israeli relations. In Ehteshami, A. & Horesh, N. (ed), *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative* (pp.120-137). New York: Routledge.

FAWCETT, L. & GANDOIS, H. (2010). 'Regionalism in Africa and the Middle East: Implications for EU Studies', **Journal of European Integration**, 32:6, pp.617-636.

FOLEY, S. (2019). 'OBOR and the dawn of a new era in Sino-Saudi ties'. In Ehteshami, A. & Horesh, N. (ed), *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative* (pp.67-88). New York: Routledge.

FONTAINE, R. & KLIMAN, D. (2018). On China's New Silk Road, Democracy Pays a Toll, Foreign Policy, Available at <https://foreignpolicy.com/2018/05/16/on-chinas-new-silk-road-democracy-pays-a-toll/> (Accessed on 03.01.2020).

FULTON, J. (2019). *China's Changing Role in the Middle East*, Atlantic Council: Raif Hariri Center for the Middle East.

GIFFONI, C. (2018). 'The China-Arab States Cooperation Forum, BRICS policy Center, Available at: <https://foreignpolicy.com/2020/01/13/trump-iran-china-why-united-states-so-bad-foreign-policy/> (Accessed on: 10.01.2020).

- HETTNE, B & SODERBAUM, F. (2006). 'Theorising Comparative Regionalism: Bridging Old Divides' **Comparative Regional Integration**, pp. 1-26.
- HURRELL, A. (1996) 'Regionalism in Theoretical Perspective'. In Fawcett & Hurrell (ed) *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order* (pp.37-73). Oxford: Oxford University Press.
- KACZMARSKI, M. (2017). 'Non-western visions of regionalism: China's New Silk Road and Russia's Eurasian Economic Union, **International Affairs**, 94:6, pp.1357-1376.
- KAZEMI, A. & CHEN, X. (2014). 'China and the Middle East: More than Oil', *Global Economy, The European Financial Review*, February-March, pp.40-46.
- KHADER, B. (2018). 'The Chinese Breakthrough in the Arab and Mediterranean Markets', *IEMed Mediterranean Yearbook 2018*, pp.40-47.
- LONS, C. (2019). *China's Great Game in the Middle East*, European Council on Foreign Relations ecfr.eu
- PAN, G. (1997). 'China's Success in the Middle East', *Middle East Quarterly*, pp.35-40. Available at <https://www.meforum.org/373/chinas-success-in-the-middle-east> (Accessed on 03.01.2010).
- PINFARI, M. (2016). 'Regional Organizations in the Middle East', **Oxford Handbooks Online**, Available at <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935307.001.0001/oxford-hb-9780199935307-e-86> (Accessed on 01.01.2020).
- PONIZILOVA, M. (2019). 'Foreign Policy Activities of China in the Middle East: Establishing Energy Security or Being a Responsible Emerging Power?', **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 21:6, pp.643-662.
- POPESCU, N. (2014). 'Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely', **EU Institute for Security Studies**, Chaillot Paper no:132.
- SCOBELL, A. (2018) 'Why the Middle East matters to China'. In Ehteshami, A. & Horesh, N. (ed), *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative* (pp.8-24). New York: Routledge
- SCOBELL, A. & NADER, A. (2016). *China in the Middle East: The wary Dragon*, RAND Cooperation.
- SMITH, P.G. (2018). 'Complex interdependence in the China-Saudi-US triangle?' In Ehteshami, A. & Horesh, N. (ed), *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative* (pp.88-120). New York: Routledge.
- SODERBAUM, F. (2011). 'Theory of Regionalism'. In Beeson, M & Stubbs, R (ed) *The Routledge Handbook of Asian Regionalism* (pp.1-23). New York: Routledge.
- SUMMERS, T. (2018). 'Rocking the boat? China's belt and road and global order' In Ehteshami, A. & Horesh, N. (ed), *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative* (pp.24-38). New York: Routledge.
- WALT, S. (2020) *Why is the United States So Bad at Foreign Policy?* Available at <https://foreignpolicy.com/2020/01/13/trump-iran-china-why-united-states-so-bad-foreign-policy/> (Accessed on 13.01.2020).
- XINQUAN, T. (2018). 'Is the Belt and Road Initiative a Chinese-style Regionalism?', **Joint U.S-Korea Academic Studies**, pp.192-205.
- YEO, A. (2019). 'China's rising assertiveness and the decline in the East Asian regionalism narrative', **International Relations of the Asia-Pacific**, Volume 0, pp.1-31.

